Földrészünk

Kriminológia és büntetés-végrehajtás Európában

Amikor Günther Kaiser professzor, a freiburgi Max-Planck Intézet igazgatója betöltötte 65. életévét, a freiburgi kutatóintézetben nemzetközi kollokviumot rendeztek Kriminológia Európában – Európai kriminológia? címmel. Az itt tartott referátumok és felszólalások anyagát a freiburgi Max-Planck Intézet saját kiadásában, a Kriminológiai kutatási jelentések sorozatban közzé is tette (Hans-Jörg Albrecht/Josef Kürzinger (Hrsg): Kriminologie in Europa – Europäische Kriminologie? Freiburg i. Br. 1994). Jelen írás Kaiser professzor munkássága fontosabb állomásainak bemutatása mellett az említett nemzetközi kollokviumról, illetve a freiburgi kötetről, valamint a büntetés-végrehajtás egyes európai vonatkozásairól kíván lényegi összefoglalót adni.

Günther Kaiser igen gyümölcsöző és gazdag tudományos tevékenységre tekinthet vissza. Tanulmányait Tübingben és Göttingenben folytatta. Az első jogi államvizsgájának letételét követően, pályafutásának kezdeti legfontosabb állomása az 1959-ben megjelent disszertációja a randalírozó fiatalokról (Randalierende Jugend). 1963 óta volt tudományos munkatársa a tübingeni egyetem kriminológiai intézetének. Habilitációs műve *a közlekedési bűnelkövetés és a generális prevenció* összefüggéseit tárta fel (Verkehrsdelinquenz und Generalprävention). Ez a munkája 1979-ben spanyolul is megjelent. 1970-től kezdődően tagja a freiburgi Max-Planck Intézetnek és 1973 óta igazgatója az intézet kriminológiai részlegének. Ezt követően és emellett már évek óta a freiburgi és a zürichi egyetem professzora, három külföldi egyetem (Miskolc, Breslau és San Sebastian) díszdoktora. Átfogó jellegű, igen jó áttekintést nyújtó kriminológiai tankönyve standard kiadvány lett, az utolsó, az 1993-ban közzétett változata már a kilencedik kiadást érte meg. Ez az alapmunkája a németen kívül eddig öt nyelven jelent meg külföldön (oroszul, olaszul, kínaiul, japánul és spanyolul). Társszerzője a büntetés-végrehajtási tankönyvnek is, amely szintén standard munka, az utolsó, a negyedik kiadás 1992-ben jelent meg. „Egyedülálló mű" címmel számoltam be erről a tankönyvről ezen folyóirat hasábjain az 1992. évi 3. számban. Ugyancsak büntetés-végrehajtási szempontból külön kiemelendő, hogy Günther Kaiser 1990 óta a Kínzás Elleni Európai Bizottság német tagja.

Kaiser professzor munkásságára – már az első írásaitól kezdve – az a törekvés jellem-

ző, hogy szakított a csak nemzeti szemléletmóddal. A kriminológiát (ide értve a büntetésvégrehajtást is) csak akkor tekintette és tekinti értelmesnek, ha túllép a nemzeti kereteken. A kriminológia bár önálló szakterületté fejlődött a XIX. században, mégis hosszú időn át csak nemzeti empírikus tudományként művelték és hiányzott a komparatív, transznacionális megközelítésmód.

A Günther Kaiser tiszteletére rendezett nemzetközi kollokviumot *Albin Eser* professzor, a freiburgi Max-Planck Intézet büntetőjogi igazgatója nyitotta meg és röviden vázolta Kaiser professzor életútját, s méltatta az ünnepelt munkásságát. Dr. Eser elmondta, hogy Kaiser professzor érdeklődése az 1980-as évek közepe óta elsősorban a bűncselekménynek a köztudatban, a közvéleményben (mindenekelőtt a tömegtájékoztatásban) játszott szerepére terjedt ki. Az 1990-es évek eleje óta a társadalomtudományi kutatások etikai vetületével foglalkozott, azzal, amit *kutatási etikaként* szokás nevezni. A harmadik, nem kevésbé figyelmet érdemlő jellemző vonás az a tevékenysége, amit a kínzás és az embertelen bánásmód vagy büntetés elleni küzdelemben betölt. Kaiser 1951 óta közel 20 évet Tübingen térségében, majd 1971 óta pedig több mint 20 évet a freiburgi régióban töltött el, s ez az állandóság és „stabil földközeliség" egyik legfontosabb forrása tudományos teljesítményének.

Hans-Heinrich Jescheck professzor, a freiburgi kutatóintézet nyugdíjas igazgatója *A büntetőjog és kriminológia egy fedél alatt* c. hozzászólásában a két tudományterület összetartozásáról fejtette ki véleményét. Ennek jegyében végeztek és végeznek a freiburgi intézetben közös kutatásokat, mint pl.: a pénzbüntetés, a szabadságvesztés-büntetés, a terhességmegszakítás, a környezetvédelem témakörökben. A büntetőjog és a kriminológia szétválása a büntetőjog számára a valóság elvesztésével járna, a kriminológia számára pedig a jogi alap, a kutatási témák irányadó előfeltétele veszne el.

Müller-Dietz professzor referátumában a kriminológia jellemzésére kifejtette, hogy az nem csupán interdiszciplinális, hanem internacionális tudományterület, amelynek természetesen regionális vonatkozásai is vannak. Szerinte nem szabad a kriminológia Európában kitételt az európai kriminológiával felcserélni. A két fogalomkör mögött mentalitásban, kultúrtörténeti szempontból, a kérdésfelvetésekben, a súlypontozásban, a módszerekben érzékelhető különbségek vannak.

A kollokvium címét adó kérdésre adandó válasz legegyértelműbb megközelítését *Hans-Jürgen Kerner* professzor adta. Referátumában három kérdésre próbált feleletet találni: – *Létezik-e jelenleg koherens európai kriminológia?* – *Hogyan lehet a jövőben koherens európai kriminológiát elképzelni?* – *Milyen előnyben részesített témái lehetnek egy ilyen kriminológiának?*

Az első kérdésre Kerner professzor válasza az, hogy jelenleg nincs európai kriminológia. Európában sok nyelv, nyelvközösség létezik és a gondolkodási tradíciókban, a különféle módszertani kérdésekben, mentalitásbeli hagyományokban jelentősek az eltérések. Nincs egység Európában kriminológiai tekintetben. Ennek ellenére az utóbbi években egyértelműen érzékelhető javulás, elsősorban kommunikációs közösségi szempontból. A pozitív változások között említhetők a szaporodó európai kriminológiai szemináriumok, illetve konferenciák, az Európa-szerte terjesztett szakfolyóiratok, a bővülő adatbázisok, szakirodalmi, illetve kutatási dokumentációk.

A második kérdésre Kerner professzor szintén nem adott pozitív választ, de középtávon lehetségesnek tartja az európai mértékű kutatócserét és az empírikus kutatásokra vonatkozó európai koncepciót.

A harmadik kérdéssel kapcsolatos témakörök között megemlítette az igazságszolgáltatás működésének, intézményi szervezetének vizsgálatát, a bűnüldözési koncepció kidolgozását, a regisztrált bűnözés determinánsoktól függő alakulásának, a szankciórendszernek, a speciális és a generális prevenciónak a vizsgálatát.

A felsoroltak mellett természetesen még sok „nagy név" (pl. van Dijk, Bondeson, Killias) szerepelt referátumával a kollokviumon.

Ezek után adódik a kérdés: *létezik-e koherens európai büntetés-végrehajtás?* E kérdésre ugyancsak nemleges lehet a válasz. Ezzel összefüggésben azonban komoly előrelépés is történt, a büntetés-végrehajtásnak ugyanis vannak egységes európai vonatkozásai. Gondoljunk mindenekelőtt arra, hogy az ENSZ és az Európa Tanács több évtizedes ez irányú fáradozásának és tevékenységének is köszönhetően a második világháborút követően az európai országok büntetés-végrehajtása ma már mindenütt jogilag szabályozott és szervezett formában létezik, törvényi, rendeleti, igazgatási előírásokon alapul. Sőt, egyes államokban (mint pl. az olaszoknál és a spanyoloknál vagy újabban a bolgároknál) maga az alkotmány is tartalmaz a büntetés-végrehajtással kapcsolatos elvi jelentőségű rendelkezést. A büntetés-végrehajtás törvényi szabályozottsága valójában a jogállamiság elvének a kifejeződése, a jelenkori korszerű büntetés-végrehajtás alapvető jellemzője.

Az egyes államok büntetés-végrehajtási jogára és gyakorlatára mindenekelőtt az Európa Tanács legjelentősebb műve, az 1950. november 4-i *Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye*, illetve kiegészítő jegyzőkönyvei, valamint a megfelelő ellenőrző szervezetek strasbourgi létesítése és az ítélkezési gyakorlat hatott alakítólag. Az európai büntetés-végrehajtást alapvetően befolyásolják a kereken 100 cikket tartalmazó európai büntetés-végrehajtási minimális szabályok, amelyeket 1973-ban, majd 1987-ben fogadtak el. Ezek a börtönszabályok valójában ajánlás jellegűek és így nem kényszeríthetők ki, ugyanakkor fontos hatást gyakorolnak az európai közösségben az együttműködést szem előtt tartó országok büntetés-végrehajtására.

Pozitív jelenség a szaporodó európai büntetés-végrehajtási konferenciák, tudományos tanácskozások gyakorlata, amelyből hazánk eddig is kivette részét. Külön kiemelendő az 1993. április 19–22. között a németországi Straubingban tartott nemzetközi szimpózium, amelynek már a címe is „Straf- und Untersuchungshaft in Europa" volt. (Ennek a konferenciának fő előadója szintén Kaiser professzor volt és magyar részről *Tari Ferenc*, a BvOP parancsnoka tartott referátumot.)

További pozitív vonatkozás az európai összehasonlító büntetés-végrehajtási kiadványok, kötetek megjelentetése. A francia összehasonlító központ jóvoltából 1981-ben Párizsban jelent meg francia nyelvű összehasonlító kötet a nyugat-európai országok büntetés-végrehajtási rendszeréről (Les systémes pénitentiaires en Europe occidentale). Feltétlenül megemlítendő a Jescheck professzor által szerkesztett és összegzett három kötetes – 1983-ban és 1984-ben megjelent – kiemelkedő jelentőségű büntetőjogi kiadvány a szabadságvesztésről és szurrogátumairól, amelynek nem elhanyagolható mértékben össze-

A fogvatartott-népesség az Európa Tanács tagállamaiban 1991. szeptember 1-jén

Ország	A fogvatartottak abszolút száma összesen	A 100 ezer lakosra jutó fogvatartotti számarány	A vizsgálati foglyok aránya (%)	A 100 ezer lakosra jutó vizsgálati foglyok számaránya	A női fogvatartottak aránya (%)	A külföldi fogvatartottak aránya (%)
Ausztria	6655	87,5	32,8	28,7	4,5	22,3
Belgium	6035	60,5	51,6	31,2	5,3	33,7
Bulgária	7822	68,2	23,8	16,2	4,8	1,4
Ciprus	218	38,0	10,1	3,8	3,7	38,0
Csehszlovákia	11 831	75,6	44,4	33,5	3,2	1,3
Dánia	3243	63,0	26,5	16,7	4,8	11,7
Észak-Írország	1660	105,7	22,2	23,4	2,1	1,0
Finnország	3130	62,6	9,2	5,8	3,3	0,9
Franciaország	48 675	83,9	41,5	34,8	4,3	29,8
Görögország	5008	49,5	34,8	17,2	4,3	21,8
Hollandia	6662	44,4	38,8	17,2	3,9	25,2
Izland	101	38,9	5,9	2,3	2,0	0,0
Írország	2114	60,4	6,5	3,9	2,0	1,3
Luxemburg	348	90,3	20,1	18,2	3,7	39,7
Magyarország	14 629	146,0	30,2	44,2	4,8	1,5
Nagy-Britannia	52 830	92,1	21,9	20,2	3,4	–
Németország	49 658	78,8	30,5	24,1	4,6	14,5
Norvégia	2510	59,0	20,3	12,0	4,6	11,0
Olaszország	32 368	56,0	52,9	29,6	5,2	15,2
Portugália	8092	82,0	35,5	29,1	6,1	7,7
Skócia	4860	95,2	16,2	15,4	3,1	–
Spanyolország	36 562	91,8	35,3	32,4	8,3	16,3
Svájc	5688	84,9	44,7	37,9	5,7	43,9
Svédország	4731	55,0	21,9	12,1	4,8	19,5
Törökország	26 544	44,0	60,6	26,7	2,9	0,7
Wales-Anglia	46 310	91,3	22,5	20,5	3,4	7,1

Forrás: Council of Europa Penological Information Bulletin. No. 17. December 1992. 23. old.

hasonlító büntetés-végrehajtási részei is vannak. Komparatív szempontból szintén kiemelkedő Günther Kaiser, továbbá *Frieder Dünkel* szerepe. Kaiser professzornak 1983-ban jelent meg a büntetés-végrehajtás európai összehasonlítását tartalmazó könyve (Strafvollzug im europäischen Vergleich), amely egy évvel később angolul, majd 1989-ben kínai nyelven is megjelent. Frieder Dünkel kezdeményezésére született meg az az angol nyelvű kötet 1991-ben a holland Kluwer kiadónál, amely az egyes országok büntetés-végrehajtására vonatkozó nemzeti jelentéseket foglalta magában közel 750 oldal terjedelemben (Imprisonment Today and Tomorrow). A HEUNI európai intézet által Helsinkiben kiadott összehasonlító kiadványok ugyancsak fontos információkat tartalmaznak. Talán nem szerénytelenség ezzel összefüggésben azt az 1990-ben közzétett kötetemet is megemlíteni, amely öt nyugat-európai ország büntetés-végrehajtási rendszerét tekintette át magyar nyelven.

Európában sok a közös negatív vonás is, pontosabban sok problémával küszködik földrészünk büntetés-végrehajtása. A legtöbb európai országban a fogvatartottak száma növekvő tendenciát mutat. A mellékelt táblázat az Európa Tanács tagállamaiban az 1991. szeptember elsején kimutatott fogvatartotti népességre vonatkozó adatokat mutatja be.

A további problémák: a végrehajtási intézetek zsúfoltsága, az elhanyagolt szabályozású és mostohán kezelt – többnyire hosszú tartamú – vizsgálati fogság, a relatíve nagy arányú külföldi (főként Svájcban), s kábítószer-élvező fogvatartott, továbbá a büntetés-végrehajtás fejlesztésére rendelkezésre álló szűkös pénzkeret, az elavult, régi intézetekben a végrehajtási, elhelyezési feltételek fogyatékossága, a korlátozott munkalehetőség vagy a munkanélküliség, a csekély munkadíjazás...

A most csupán felsorolásszerűen jelzett problémák megoldása természetesen az egyes államok feladata marad, azonban a nemzetközi, illetve az európai együttműködés, a közös gondolkodás a megoldás érdekében jelentős segítséget nyújthat.

Nagy Ferenc